

*До 500-ліття з дня народження  
Сигізмунда II Августа*

*Олексій Руденко*

**СИГІЗМУНД II АВГУСТ НА ТЛІ ЕПОХИ. ДО 500-РІЧЧЯ  
З НАРОДЖЕННЯ ОСТАННЬОГО ЯГЕЛЛОНА**

*DOI: 10.5281/zenodo.6350284*

Першого серпня 2020 року Україна практично не помітила п'ятисотрічний ювілей з дати народження останнього Ягеллона – Сигізмунда (Зигмунта, Жигімонта, Жигмонта) II Августа (1520–1572), хоча його життя та правління були тісно пов'язані з ранньомодерними українськими землями<sup>1</sup>. Натомість у Литві на честь пам'ятної дати було випущено двомовну литовсько-польську марку із зображенням Сигізмунда II та його другої дружини Барбари Радзивілл, а у Вільнюсі відкрили виставку про життя Великого князя литовського. Його роль підкреслив Президент Литви у своїй промові про значення Августа для розквіту Ренесансу в столиці тогочасного Великого князівства Литовського (ВКЛ)<sup>2</sup>. Символічно, на Святвечір Різдва за григоріанським стилем, 24 грудня 2020 р., угорська влада оголосила, що передасть Польщі обладунок Сигізмунда Августа, який до того належав Національному музею в Будапешті та який атрибутували Людовику II Ягеллончику (1506–1526),

---

<sup>1</sup> Висловлюю окрему подяку Стефанії Демчук за її поради та вичитку цієї статті та Патріку Пастрнаку за допомогу з літературою.

<sup>2</sup> У Польщі 1 серпня традиційно присвячується пам'яті про Варшавське повстання 1944 року, хоча про ювілей Сигізмунда Августа написало кілька видань, а Королівський замок на Вавелі провів ряд заходів, приурочених річниці народження останнього Ягеллона. Литовська Республіка вдало використала 500 річницю для підкреслення значення Августа для історії ВКЛ. Див. 'Nausėda: atvykus Žygimantui Augustui, Vilnius tapdavo Renesanso kultūros židiniu' (2020) *LRT* <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1203015/nauseda-atvykus-zygimantui-augustui-vilnius-tapdavo-renesanso-kulturos-zidiniu>> access: 14 March 2021; A. AKIŃCZO, 'W Wilnie wystawa upamiętniająca 500. rocznicę urodzin króla Zygmunta Augusta' (2020) *Dzieje.pl* <<https://dzieje.pl/dziedzictwo-kulturowe/w-wilnie-wystawa-upamietniajaca-500-rocznice-urodzin-krola-zygmunta-augusta>> access: 14 March 2021; B. GANCARZ, '500 lat temu urodził się król Zygmunt II August' (2020) *Gość Krakowski* <<https://krakow.gosc.pl/doc/6433787.500-lat-temu-urozil-sie-krol-Zygmunt-II-August>> access: 14 March 2021.

останньому Ягеллону на троні Богемії та Угорщини<sup>3</sup>. Церемонію передачі обладунку було звершено в лютому 2021 року, а директор Королівського замку на Вавелі Анджей Бетлей назвав його “однією з перлин колекції”<sup>4</sup>. Оминаючи політичні контексти зазначених подій, варто відзначити один важливий момент: в усіх згаданих подіях і новинах руський вимір життя і правління Сигізмунда Августа, на жаль, був практично відсутнім.

Романтизований художниками Яном Матейкою та Александром Лессером у XIX ст. образ Сигізмунда Августа дещо нівелює інші виміри життя останнього Ягеллона та його сприйняття в сучасній історіографії. До того ж, фокус на політичній та соціально-економічній історії ранньомодерної доби подекуди затьмарює окремі культурні практики доби Ренесансу в Польщі. Водночас, саме колекціонерство XVI ст. часами промовисто, а інколи непрямо свідчить про тривале суперництво між двома провідними династіями у Центрально-Східній Європі: Ягеллонами та Габсбургами. У цій статті я аналізую репрезентацію Сигізмунда Августа в контексті тогочасної Європи через призму його стосунків із Габсбургами та фокусуюсь на трьох прикладах їх взаємодії та прихованого протистояння. З них перший заледве можна вирізнути як вагомий, адже його семантичне навантаження ще потребує суттєвого дослідження (однак цей приклад є цікавим як приклад династичної пропаганди та унаочнення амбіцій), другий завершився своєрідним триумфом Августа ще за його життя, а третій передбачав мимовільне включення його королівського образу в дискурс Габсбургів. Мій підхід не має на меті штучно “вписати” Ягеллонів (а з ними і українські землі) в загальноєвропейський контекст ранньомодерної доби. Натомість я маю на меті підкреслити роль мистецтва і культури як важливих складових реалій зовнішньої політики XVI ст. та засобів реалізації геополітичних амбіцій.

Хоча особистість Сигізмунда Августа та історія двох останніх Ягеллонів добре розглянуті в польській та литовській історіографіях, україномовних та англomовних публікацій за останній час практично не з’явилося<sup>5</sup>. Це пояснюється кількома чинниками: в історії тогочасної України є особи, які визначали її сьогодення подекуди навіть більше за Великого князя литовського, в підпорядкуванні якого перебувала більша частина тогочасних

<sup>3</sup> ‘Renesansowa zbroja po kilkuset latach wróci do Polski. «Nie ma wątpliwości, iż należała do Zygmunta II Augusta»’ (2020) *TVN24* <<https://tvn24.pl/polska/premier-renesansowa-zbroja-zygmunta-ii-augusta-wroci-do-polski-z-wegier-4786162>> access: 14 March 2021.

<sup>4</sup> ‘Zbroja młodego Zygmunta II Augusta trafiła na Wawel. To prezent od Węgier. «Będzie jedną z pereł kolekcji»’ (2021) *Kraków. Wyborcza.pl* <<https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,26801659,zbroja-zygmunta-augusta-ii-trafila-na-wawel-to-prezent-od-wegier.html>> access: 14 March 2021. *Переклад тут і далі в статті мій, якщо не зазначено інше – О.Р.*

<sup>5</sup> Щоправда, ситуацію суттєво виправляє нещодавня книга Наталі Старченко, присвячена українському виміру ранньомодерної доби. Див.: Н. Старченко, *Українські світи Речі Посполитої. Історія про історію* (К., Laurus 2021).

руських земель. Йдеться як про князя Костянтина Острозького, так і місцевих старост у прикордонному регіоні, наприклад, Остафія Дашкевича чи Дмитра Байду-Вишневецького, які суттєво доклались до утвердження козацтва у регіоні. Англomовна ж історіографія ранньомодерної Польщі із центрами в Оксфорді та Абердині також поки що не присвячувала своєї уваги останньому нащадку Ягеллонів, хоча той неодноразово розглядається в контексті Польсько-Литовської унії в класичних працях Роберта Фроста та Наталії Новаковської<sup>6</sup>.

Постать Сигізмунда Августа була проаналізована у ряді біографічних праць, які щодаки з'являються у Польщі. Серед них зазвичай виділяють праці Станіслава Цинарського, Марека Ференца, Євгеніуша Голембовського, Ірени Каневської, Анни Сухені-Грабовської<sup>7</sup>. Кожен із авторів та авторок в хронологічному порядку описує життя та правління Августа, акцентуючи увагу на внутрішньополітичному становищі ранньомодерної Польсько-Литовської держави, на зовнішніх зносинах і (зазвичай коротко) на мистецькій спадщині Ягеллона. Єжи Бесала у нещодавніх монографіях проаналізував шлюбні та любовні сторінки життя Августа, доклавшись до детального вивчення та утвердження романтичного образу останнього Ягеллона<sup>8</sup>. Натомість каталоги Національної бібліотеки імені Вернадського не пропонують ґрунтовних праць про Сигізмунда Августа, який залишається на маргінесах українських історичних розвідок<sup>9</sup>. Архівні матеріали з українських архівів стосуються переважно локальних майнових питань. Наприклад, Фонд 220 Центрального державного історичного архіву України в Києві зберігає 28 документів за підписом Сигізмунда Августа переважно латиною або староукраїнською, що підтверджують або дають право на володіння, стосуються майнових суперечок тощо, хоча один документ (ф. № 220, оп. 1, спр. № 43) стосується наказу князям Вишневецьким бути готовими виступити на війну<sup>10</sup>.

<sup>6</sup> R. FROST, *The Oxford History of Poland-Lithuania. Volume I: The Making of the Polish-Lithuanian Union, 1385–1569* (Oxford 2015); N. NOWAKOWSKA, *Remembering the Jagiellonians* (London 2019).

<sup>7</sup> S. CYNARSKI, *Zygmunt August* (Wrocław 1997); M. FERENC, *Dwór Zygmunta Augusta: organizacja i ludzie* (Oświęcim 2014); E. GOŁĘBIOWSKI, *Zygmunt August: żywot ostatniego z Jagiellonów* (Warszawa 1977); I. KANIEWSKA (ed.), *Listy króla Zygmunta Augusta do Radziwiłłów* (Kraków 1999); A. SUCHENI-GRABOWSKA, *Zygmunt August: król polski i wielki książę litewski 1520–1562* (Kraków 2010).

<sup>8</sup> J. BESALA, *Barbara Radziwiłłówna i Zygmunt August* (Warszawa 2007); IDEM, *Zygmunt August i jego żony: studium historyczno-obyczajowe* (Poznań 2015).

<sup>9</sup> *Електронний каталог Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського* <[http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis\\_all/cgiirbis\\_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21CNR=20&Z21ID=>](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21CNR=20&Z21ID=>) дата звернення 14 Березень 2021.

<sup>10</sup> *Центральний державний історичний архів України у м. Києві*, ф. №220, Колекція документів, зібраних Київською археографічною комісією <[https://cdiak.archives.gov.ua/sprysok\\_fondiv/0220/0001/>](https://cdiak.archives.gov.ua/sprysok_fondiv/0220/0001/>) дата звернення 14 Березень 2021.

Водночас, хоча моя стаття не претендує на повноту біографічного викладу життя Августа, я розглядаю постать останнього Ягеллона в контексті інших європейських правителів та тенденцій XVI ст., зокрема сфокусувавшись на територіально та родинно найближчій династії до Ягеллонів – Габсбургах. Стосунки двох династій упродовж цього століття були свідками як згоди, так і прихованої нелюбові один до одного: починаючи Віденським конгресом 1515 року за участі батька Августа Сигізмунда I Старого (1506–1548) і завершуючи двома шлюбами Августа із представниками дому Габсбургів, спершу Єлизаветою (шлюб тривав у 1543–1545), а тоді її молодшою сестрою Катериною Габсбург (шлюб у 1553–1572).

### Ім'я Сигізмунда II Августа та його конотації

Син Сигізмунда Старого та Бони Сфорци Арагонської народився 1 серпня 1520 року в Кракові. Ця подія, як описував хроніст Марцін Бельський, порадувала як посполитий люд, так і короля, який у той момент перебував у Торуні<sup>11</sup>. Квестія надання конкретно цих імен королівському нащадку дотепер є дещо заплутаною та має кілька трактувань. Сам Бельський зазначав, що ім'я королівського сина було обрано через місяць серпень (August), в який Октавіан Август отримав владу над імперією від Сенату, або ж від латинського *augurando* за розум і практичність Октавіана, чи врешті від *augmentando*, передбачаючи, що правитель повинен працювати на благо спільної справи, себто республіки<sup>12</sup>.

Найбільш правдоподібно виглядає версія про персональне залучення Бони Сфорци до вибору імені. Цим іменем *Август* Бона підкреслювала династичну гідність свого сина, який відтепер ототожнювався із Октавіаном Августом, а отже, із чеснотами та славою останнього. Серед попередників на троні Сигізмунд II був першим, хто отримав такий нетиповий агномен (особисте ім'я на додачу до основного *Сигізмунд*, яке було надано на честь батька). Що могло стати причиною такого вибору?

Титул Цезаря (*Caesar*) у середньовіччі асоціювався з імператорами Священної Римської імперії. Оскільки з XV ст. імператорський трон належав Габсбургам, саме вони у XVI ст. володіли цим титулом<sup>13</sup>. Польські королі не претендували на титул *Caesar*, однак вибір і подальше використання імені *Август* у контексті історії римських Гая Юлія Цезаря та Октавіана Августа було доволі промовистим (про це згадував і Бельський)<sup>14</sup>.

<sup>11</sup> M. BIELSKI, *Kronika wszystkiego świata* (Kraków 1551) 286v, 286r, BJ St. Dr. Cim. 4059.

<sup>12</sup> *Ibid.*

<sup>13</sup> Для аналізу поетичних конотацій імені та титулу Цезаря на межі XV і XVI ст. див.: P. GWYNNE, 'Tu Alter Caesar Eris': Maximilian I, Vladislav II, Johannes Michael Nagonius and the Renovatio Imperii' (1996) 10(1) *Renaissance Studies* 56–71.

<sup>14</sup> Хоча претензій на титул Цезаря Ягеллони і не висували, а дипломатична практика польських послів, як стверджує Даріуш Колодзейчик, визнавала одразу двох імператорів: християнського

Родинна історія Сфорца та, особливо, доля Бони висвітлює можливі мотиви подібного вибору. Два аспекти заслуговують на увагу: особисте неприхильне ставлення Бони до Габсбургів та її освіта. Італійські війни з активним залученням Франції та Габсбургів, боротьба за Мілан, який був осередком родини Сфорца, вигнання звідти родини у 1500 р. призвели до змішаних почуттів Бони до Габсбургів. За іронією долі, саме Максиміліан I Габсбург виступив ініціатором укладення шлюбу Бони із Сигізмундом Старим<sup>15</sup>. Попри цей вдалий вибір для молодої Бони, характеристика її ставлення до Габсбургів в історіографії варіюється від неприхильного до відверто ворожого. Ці прояви неприязні до Габсбургів від Бони тривали упродовж усього періоду її активного залучення політики Ягеллонів (себто до 1548 року та смерті Сигізмунда I), зокрема підтримки Франції, інтригах щодо угорського питання після битви під Мохачем, опозиції шлюбу Августа з Єлизаветою Австрійською в 1543 р. тощо<sup>16</sup>. Часто згадується і прагнення Бони повернути Мілан під контроль Сфорців, що спершу отримало підтримку Карла I Габсбурга, однак у результаті залишилось нереалізованим проєктом<sup>17</sup>.

Водночас, більшість зазначених подій сталися уже після народження Августа. Однак практично одразу після приїзду до Кракова у 1518 р. одним із ключових напрямків політики Бони стало утвердження і промоція династії Ягеллонів як всередині держави, так і на зовнішньополітичній арені<sup>18</sup>. Народження королівського спадкоємця мало б суттєво посприяти подібним намірам. 1519 р. був відзначений смертю імператора Максиміліана (що посилювало плани Бони у встановленні франко-турецько-польського антигабсбурзького альянсу) і відповідно підготовкою до виборів нового імператора Священної Римської імперії<sup>19</sup>. Серед претендентів на трон як Бона, так і Сигізмунд охоче підтримували Франциска I, тож народження спадкоємця Сигізмунда рік потому було надзвичайно доречним для демонстрації амбіцій

---

та турецького, у 1597 році польський посол до Стамбулу вимагав, аби до Сигізмунда III Вази звертались як до падишаха, що фактично дорівнювало титулу імператора (Див.: D. KOŁODZIEJCZYK, 'Khan, caliph, tsar and imperator: The multiple identities of the Ottoman sultan' in *Universal Empire: A Comparative Approach to Imperial Culture and Representation in Eurasian History* (Cambridge, Cambridge University Press 2012) 178, 181, 187, 191; M. BIELSKI, *Op. cit.*, с. 286v, 286r.

<sup>15</sup> M. BOGUCKA, *Bona Sforza* (Wrocław 2009) 45–47; K. KOSIOR, 'Bona Sforza and the Realpolitik of Queenly Counsel in Sixteenth-Century Poland-Lithuania' in *Queenship and Counsel in Early Modern Europe* (Palgrave Macmillan, Cham 2018) 16.

<sup>16</sup> M. BOGUCKA, *Op. cit.*, s. 107, 159; K. KOSIOR, 'Bona Sforza...', pp. 17, 24, 27.

<sup>17</sup> P. FICHTNER, 'Dynastic Marriage in Sixteenth-Century Habsburg Diplomacy and Statecraft: An Interdisciplinary Approach' (1976) 81(2) *The American Historical Review* 256–257; A. SPAGNOLETTI, 'Bona Sforza, tra Polonia, Napoli e Bari. Nel gioco delle grandi potenze europee del Cinquecento' (2020) 2 *Fabrica Litterarum Polono-Italica* 23–24.

<sup>18</sup> K. KOSIOR, 'Bona Sforza...', pp. 16–17.

<sup>19</sup> *Ibid.*, p. 24.

Ягеллонів повернути втрачені позиції в Центральній Європі<sup>20</sup>. Хоча Марія Богуцка зазначає про вибір імені Августа (у перекладі з латини “достойний”, хоч інші версії включають відмінні варіанти перекладу *augustus*, що існували ще в античності) та згадує про це ім’я як про частину титулу римських імператорів, жодних припущень про можливу опозицію між іменами та титулами Ягеллонів та Габсбургів авторка не робить<sup>21</sup>.

Підкреслення зв’язку із батьком через перше ім’я Сигізмунд та надання другого імені Августа дозволяло на семантичному рівні імплементувати амбіційні плани молодій королеви: ім’я *Сигізмунд* виступало як аргумент для утвердження ідеї спадкоємця після свого батька у Польсько-Литовській державі (особливо враховуючи необхідність виборів короля після смерті попереднього), у той час як *Август* репрезентував надії на майбутнє щасливе правління та амбіції зрівнятися (якщо не перевершити) із сусідньою династією Габсбургів<sup>22</sup>. Окрім відображення амбіцій Бони щодо утвердження Ягеллонів на зовнішньополітичній арені, ім’я Августа ще й демонструвало виразний “проіталійський клімат Вавельського двору”<sup>23</sup>.

Імовірно, інтелектуальні традиції родини Сфорца та освіта самої Бони, яка була добре обізнана із творами Вергілія та Цицерона, цілком могли посприяти вибору саме такого, доволі нетипового для ранньомодерної Польщі імені, хоча й все більш поширеного в Європі у XVI–XVII ст., і ще двічі у випадку королів Речі Посполитої у XVIII ст. Тим не менш, питання про функціонування імені Сигізмунда Августа в публічній сфері та дипломатичному листуванні, а також конотації його імені залишаються відкритими до подальшого дослідження.

### Колекціонування як елемент ренесансного королівського *self-fashioning*

Наприкінці 2020 року Національна бібліотека Польщі презентувала вибірку збережених книг із бібліотеки Сигізмунда Августа під промовистою назвою “Колекція бібліофіла на монаршому троні”<sup>24</sup>. З дитинства молодий Сигізмунд виховувався у найкращих традиціях польського та італійського

<sup>20</sup> K. KOSIOR, ‘Bona Sforza...’, p. 24.

<sup>21</sup> M. BOGUCKA, *Op. cit.*, s. 136–137.

<sup>22</sup> S. CYNARSKI, *Op. cit.*, s. 17.

<sup>23</sup> C. NIEKRASZ, *Woven theaters of nature: Flemish tapestry and natural history, 1550–1600*, Ph.D. dissertation in Art History (Evanston 2007) 119.

<sup>24</sup> ‘Biblioteka Zygmunta Augusta, czyli kolekcja bibliofila na monarszym tronie’ (2020) *Biblioteka Narodowa* <<https://bn.org.pl/w-bibliotece/4162-biblioteka-zygmunta-augusta%2C-czyli-kolekcja-bibliofila-na-monarszym-tronie.html>> access: 15 March 2021. Колекція знаходиться за посиланням: *Polona.pl* <<https://polona.pl/collections/institutions/1/biblioteka-zygmunta-augusta-czyli-kolekcja-bibliofila-na-monarszym-tronie,NTU1ODA0NDU4MTc3ODkwMDk1NQ/?sort=date%20desc>> access: 15 March 2021.

Ренесансів, а також практик меценатства та покровительства мистецтв і науки<sup>25</sup>. Ще за його молодих років цей підхід викликав неприязнь з боку “старомодних” польських шляхтичів, які підкреслювали зніженість молодого Августа та його захоплення літературою, мовами і музикою<sup>26</sup>. Проте виховання суттєво вплинуло на подальше уявлення самого Августа про його *maiestas* (королівську гідність), меценатство, взаємовідносини з іншими правителями та його образ *virtuoso prince*<sup>27</sup>. У той же час, на думку сучасників, йому бракувало досвіду участі у військових кампаніях, хоча його правління пізніше було відмічено одразу кількома війнами, куди були залучені території під владою або протекторатом Сигізмунда Августа<sup>28</sup>.

Хоча мода на колекціонування книг, медалей, ювелірних виробів і була поширеною серед династій і правителів ранньомодерної Європи, один із напрямків колекціонерства Сигізмунда Августа підважував і навіть перевершував спроби Габсбургів досягти рівня останнього Ягеллона<sup>29</sup>. Цим напрямком було колекціонування arrasів, тобто тканих килимів. Їх переважна більшість, що цікаво, виготовлялась у Брабанті (зазвичай їх місцем виготовлення у випадку колекції Августа був Брюссель), тобто Габсбурзьких Нідерландах, які були знаним центром ткання arrasів від початку XVI ст.<sup>30</sup>. На зацікавлення молодим Августом arrasами найімовірніше вплинула його мати: саме її колекціонерські інтереси призвели до того, що вже у 1530-х роках на Вавелі було близько 114 arrasів<sup>31</sup>. Август суттєво збільшив це число, яке дослідники оцінюють приблизно у 170 одиниць, придбаних безпосередньо до його колекції; з них до сьогодні збереглось 138<sup>32</sup>. Завдячуючи добрій освіті

<sup>25</sup> S. CYNARSKI, *Op. cit.*, s. 74–77; M. JANICKI, ‘Imagines biblijne, alegoryczne, historyczne i heraldyczne zamawiane dla Zygmunta Augusta w świetle kilku zapisów rachunkowych z lat 1547–1548 (przyczynek do genezy królewskiej kolekcji arrasów)’ in *Amicissima. Studia Magdalenae Piwocka oblata*, vol. 1 (Kraków, Fundacja Nomina Rosae Ogród Kultury Dawnej 2010) 151; C. NIEKRASZ, *Op. cit.*, p. 119.

<sup>26</sup> S. CYNARSKI, *Op. cit.*, s. 24; K. KOSIOR ‘Outlander, Baby Killer, Poisoner? Rethinking Bona Sforza’s Black Legend’ in *Virtuous or Villainess? The Image of the Royal Mother from the Early Medieval to the Early Modern Eras* (Palgrave Macmillan, New York 2016) 208.

<sup>27</sup> S. CYNARSKI, *Op. cit.*, s. 80–81; C. NIEKRASZ, *Op. cit.*, p. 119.

<sup>28</sup> Так, Станіслав Оріховський згадував у своєму *Fidelis Subditus* про необхідність військового походу та виправ для молодого Короля. Див. український переклад. С. ОРІХОВСЬКИЙ, ‘Напучення польському королеві Сигізмунду Августу’, пер. В. Литвинова, *Українські гуманісти епохи Відродження* (К., Наукова думка, Основи 1995) <<http://litopys.org.ua/human/hum04.htm>> дата звернення: 14 Березень 2021.

<sup>29</sup> Класична (і наразі найповніша) праця про бібліографічні практики Августа це А. KAWESKA-GRYZOWA, *Biblioteka ostatniego Jagiellona. Pomnik kultury renesansowej* (Wrocław 1988); C. NIEKRASZ, *Op. cit.*, p. 121.

<sup>30</sup> C. NIEKRASZ, *Op. cit.*, pp. 40, 46.

<sup>31</sup> M. BOGUCKA, *Op. cit.*, s. 99–100.

<sup>32</sup> C. NIEKRASZ, *Op. cit.*, pp. 123–124. Детальний огляд колекції див. у М. HENNEL-BERNASIKOWA, M. PIWOCKA, *Katalog arrasów króla Zygmunta Augusta* (Kraków 2017).

від італійських та польських гуманістів, Сигізмунд II добре розумівся на античних ремінісценціях у мистецтві та з особливою любов'ю ставився до класичних і біблійних сюжетів, які становили основу його колекції<sup>33</sup>. Хоча перші килими були надбанням Ягеллонів ще до початку колекціонерської діяльності Августа, саме його arrasи і становлять сьогодні основу колекції Вавельського замку<sup>34</sup>.

Arrasи, як і інші колекціонерські приклади доби Ренесансу, відігравали двозначну роль у промоції образу Августа, який завдяки приналежності до когорти поціновувачів arrasів символічно пов'язував себе із колом тогочасних правителів-колекціонерів<sup>35</sup>. По-перше, декорація королівського замку arrasами, а також їх використання під час урочистостей, як-то весілля, зустрічі делегацій, прийоми послів справляло враження на відвідувачів. Це знаходило відбиток у їх кореспонденції або описах подій, як-то у випадку весілля Августа з Катериною Габсбург у 1553 році, звідки ми й маємо перші свідчення про присутність arrasів Сигізмунда в публічному просторі<sup>36</sup>. Килими з Брабанту, особливо на природничу тематику, цінувались особливо високо, тож Габсбурги вже на початку XVI ст. зробили продукцію брабантських arrasів своїм “провідним мистецьким способом ілюстрації політичної влади”<sup>37</sup>. Мистецько-колекціонерська конкуренція призвела до того, що один і той же нідерландський художник Міхаель Коксі (Michiel Coxcie, 1499–1592) розробляв картони для arrasів як Сигізмунда Августа, так і Габсбургів, зокрема Карла V та Максиміліана II (або ж вони в результаті опинились в їх колекції)<sup>38</sup>.

По-друге, інший метод промоції королівського престижу через arrasи – це, власне, за допомогою їх іконографії. Хоча перші килими для Сигізмунда стосувались релігійних тем (Книга Буття, історія Ноя, Вавилонська вежа), вже на початку 1560-х років значна частина його arrasів мала виразний політичний підтекст, а саме – стосувалась польсько-литовської унії<sup>39</sup>. На жаль,

<sup>33</sup> S. CYNARSKI, *Op. cit.*, s. 20–23.

<sup>34</sup> 18 березня 2021 року в Королівському музеї на Вавелі відкрилась виставка “Усі arrasи Короля. Повернення. 2021–1961–1921”, присвячена колекції Августа та їх долі: ‘Wszystkie arrasy króla. Powroty. 2021–1961–1921’ (2021) *Zamek Królewski na Wawelu* <<https://wawel.krakow.pl/wystawa-czasowa/wszystkie-arrasy-króla-powroty-2021-1961-1921>> access: 18 March 2021.

<sup>35</sup> C. NIEKRASZ, *Op. cit.*, p. 36.

<sup>36</sup> Опис arrasів під час урочистостей зокрема здійснив Станіслав Оріховський: S. ORZESNOWSKI, *Panagyriscus nuptiarum Sigismundi Augusti Poloniae regis* (Cracoviae 1553); C. NIEKRASZ, *Op. cit.*, pp. 42–43.

<sup>37</sup> C. NIEKRASZ, *Op. cit.*, p. 128.

<sup>38</sup> M. JANICKI, *Op. cit.*, s. 146; R. SZMYDZKI, ‘Elementy batalistyczne w twórczości Michiela Coxcie z lat 1549–1550’ in *Amicissima. Studia Magdalenae Piwocka oblata*, vol. 1 (Kraków, Fundacja Nomina Rosae Ogród Kultury Dawnej 2010) 153.

<sup>39</sup> M. HENNEL-BERNASKOWA, M. PIWOCKA, *Op. cit.*, s. 69–173. Для прикладу arrasу із гербами Польщі та Литви див.: *Ibid.*, s. 409–413.



відсутність джерел і записів рахунків з 1550-х років не дозволяє підтвердити пряме залучення Августа у вибір тем та образів для arrasів, однак нещодавні дослідження Марека Яніцького на прикладі віленського періоду життя Сигізмунда (себто в 1546–1547 рр., що відповідає приблизному часу замовлення першого набору arrasів) підтверджують особливий інтерес молодого короля до цього виду мистецтва<sup>40</sup>. Це корелювало із практиками Габсбургів. Кармен Некраш наводить низку прикладів впливів Карла V та Філіпа II на теми і техніки для їх замовлень. Так, Карл обрав старозаповітну історію Гедеона як підтекст для церемонії зречення у 1555 році в Брюсселі (килими презентували правління Карла як надзвичайно успішне та переможне), а Філіп сім років потому вимагав від митця використовувати золоті та срібні нитки в arrasах на тему історії Ноя, цілком можливо, аби підкреслити мистецьку (а з нею і політичну) перевагу над аналогічними витворами з Ягеллонської колекції<sup>41</sup>.

Звісно, сумарна кількість тканих килимів у колекціях іспанських та австрійських Габсбургів переважала приватну колекцію Сигізмунда II, однак рівень майстерності та вишуканості arrasів у колекції Сигізмунда Августа залишався унікальним у ранньомодерній Європі<sup>42</sup>. Більше того, хоча своєрідну погоню за цими творами мистецтва можна розглядати як спробу *emulatio* габсбурзьких практик зі сторони Августа, “у випадку Сигізмунда приклад наслідування став двостороннім: після замовлень arrasів до Вавеля у 1550-х роках, габсбурзькі патрони, зокрема Філіп II Іспанський та Маргарита Пармська замовили собі копії тканин, виготовлених для польського короля”<sup>43</sup>. Захоплення Августа arrasами і його кропітка робота над збільшенням власної збірки знайшла своє відображення в одній із найвідоміших картин Яна Матейки 1869 року під назвою “Люблінська унія”. Втомлений Сигізмунд Август, присягаючись у вірності новоствореній Речі Посполитій, здійснює це на фоні одного зі своїх arrasів із польським орлом.

## Орден Золотої руни

Однією із визначальних характеристик репрезентації імператорського образу Габсбургів у XVI ст. був Орден Золотої руни, заснований 1430 року герцогом Бургундії Філіпом III Добрим<sup>44</sup>. Орден, чия історія виводилась іще від античних аргонавтів, відігравав особливу роль в імперських прагненнях

<sup>40</sup> M. JANICKI, *Op. cit.*, s. 143–144, 147–148.

<sup>41</sup> C. NIEKRASZ, *Op. cit.*, pp. 44–46.

<sup>42</sup> *Ibid.*, p. 127.

<sup>43</sup> *Ibid.*, p. 129.

<sup>44</sup> M. TANNER, *The Last Descendant of Aeneas: The Hapsburgs and the Mythic Image of the Emperor* (New Haven and London, Yale University Press 1993) 146–150. Марія Таннер подає як дату створення ордену 10 січня 1429 року, хоча загальноприйнятою датою є 1430 рік.

Габсбургів та ідеї походу на Схід за часів Філіпа II, а також у візуальній репрезентації династії. Сам образ та ідея Золотого руна у XVI ст. трансформувалась в уособлення ідеї універсальної теократичної монархії Габсбургів, в особливості за Карла V, який у поезії епохи вважався новим Енеєм і Карлом Великим<sup>45</sup>. Для досягнення своєї мети, тобто універсальної монархії від земель Нового світу до Європи, принаймні в символічному сенсі, Карл V навіть збільшив кількість кавалерів ордену, до яких залучив Франциска I, представників родин Медичі, Фарнезе та інших<sup>46</sup>.

Відомо, що першим польським королем-кавалером Ордену у 1519 році став Сигізмунд Старий. Рік потому картина нідерландського майстра Йоса ван Клеве (Joos van Cleve, 1485–1540) “Поклоніння волхвів” зобразила польського короля із характерною золотою підвіскою з бараном, а у 1525 році Сигізмунд I отримав від Карла V саму підвіску “на знак побратимства”<sup>47</sup>. Оскільки приналежність до Ордену не передавалась у спадок, цю ж підвіску, за повідомленням Лукаша Горніцького, було повернуто імператору польською делегацією перед похованням Сигізмунда Старого в 1548 році<sup>48</sup>.

Сигізмунд Август, найімовірніше, не належав до Ордену Золотого руна, а наступним польським королем-кавалером Ордену став Сигізмунд III Ваза<sup>49</sup>. Однак саме тут і полягає незвичний елемент візуальної репрезентації Августа. Хоча переважна більшість прижиттєвих портретів зображає його без харак-



Мал. 1. Неллі Нікколо, Сигізмунд Август, Король Польщі. 1568 р. Національний музей у Кракові (Muzeum Narodowe w Krakowie). MNK III-rys.-34336. Pracownia Fotograficzna Muzeum Narodowego w Krakowie

<sup>45</sup> M. TANNER, *Op. cit.*, pp. 155, 157, 289.

<sup>46</sup> *Ibid.*, p. 156.

<sup>47</sup> С. NIEKRASZ, *Op. cit.*, p. 125.

<sup>48</sup> Цитую за С. NIEKRASZ, *Op. cit.*, p. 125.

<sup>49</sup> Перелік членів ордену див. тут: ‘Chevaliers de la Toison d’or Maison de Habsbourg (House of Habsburg)’ (1997) *La Confrérie Amicale de la Toison d’Or* <<http://www.antiquesatoz.com/sgfleece/knights2.htm>> access: 14 March 2021.

терної підвіски (як-то портрет Лукаса Кранаха молодшого та інші), одразу два джерела, датованих 1560-ми роками, а саме гравюра Неллі Нікколо (бл. 1530–1579) і медаль Джованні Якопо Каральйо (бл. 1505–1565), долучають підвіску з руном до портрету Августа (мал. 1–2).

Чим можна пояснити подібну невідповідність? Найбільш імовірним трактуванням виглядає сприйняття цієї вставки як приналежності до Ордену Золотого руна, тобто усталення своєрідного символічного зв'язку із Габсбургами та європейською спільнотою правителів, аналогічно як це було у випадку колекціонування аррасів<sup>50</sup>. Обидва автори прижиттєвих зображень Августа із підвіскою були італійцями, тож ймовірно, що саме таке сприйняття Ордену Золотого руна превалювало в їх цільовій аудиторії, на кого і були спрямовані їх роботи, що служили візуальній королівській пропаганді. Традиція збереглась і після смерті Сигізмунда II (мал. 3). Невідомий художник першої половини XVII ст. зобразив Августа з підвіскою з руном, а каталоги Національного музею в Кракові зберігають мінімум три подібних гравюри з першої половини XVII ст. (MNK III-гус.-56577, MNK III-гус.-56578 і третю, що походить із німецьких земель, MNK III-гус.-56576). Вторив цьому міфу вже на початку XIX століття Ян Лігбер (Jan Ligbet, бл. 1795–1814), зобразивши Августа у капелюсі та із уже знайомою нам підвіскою.

Фактично, наприкінці свого правління, а в особливості після своєї смерті, у візуальному вимірі королівської репрезентації Август підпадав під один із елементів габсбурзького дискурсу, яким у даному випадку була прина-



Мал. 2. Джованні Якопо Каральйо, Медаль Сигізмунда Августа (аверс). Бл. 1568. Національний музей у Кракові (Muzeum Narodowe w Krakowie). MNK VII-Md-91. Pracownia Fotograficzna Muzeum Narodowego w Krakowie

<sup>50</sup> С. NIEKRASZ, *Op. cit.*, p. 36.

лежність до Ордену Золотого руна. Хоча ранні зображення Августа не містять підвіски з руном, портрети з останніх років його життя та помертні з першої половини XVII століття все частіше підкреслюють його (нібито) приналежність до Ордену. Наскільки бажаною для Августа була ця деталь його портретів, дотепер залишається відкритим питанням, що може висвітлити окремі аспекти королівської репрезентації наприкінці та після доби Ягеллонів, зокрема у XVII ст.

Інтелектуальна та творча атмосфера ранньомодерної доби супроводжувала появу цілої когорти ренесансних правителів тогочасної Європи. Постаць Сигізмунда Августа органічно вписується у перелік, що складається із французького короля Франциска I, англійського короля Генріха VIII, імператорів Карла V Габсбурга, Фердинанда I та Максиміліана II<sup>51</sup>. Східний вектор політики був не менш важливим для Августа: його сучасниками та адресантами були Іван IV Грозний та Сулейман I Пишний, листування з ким є цінним джерелом для дослідників<sup>52</sup>. Активно слідкував Сигізмунд Август і за релігійною ситуацією в Європі: одним із його агентів був єпископ і кардинал Станіслав Гоз'юш (Гозій), котрий перебував на службі Папського престолу, паралельно виконуючи дипломатичні завдання за дорученням Августа.

Цікаво, що серед трьох розглянутих у моїй статті прикладів, у першу чергу, ім'я (однак вже без контексту суперництва між Габсбургами та Ягеллонами) та Орден Золотого руна продовжили ототожнюватись із образом Сигізмунда Августа після його смерті, адже арраси чекала нелегка доля вивезення, поділів та розпорошення країнами Європи. Використання імені Августа в публічній сфері та дипломатичному листуванні, по-перше, підтримувало паралелі зі славнозвісним античним Октавіаном Августом, а по-друге, на рівні семантики слугувало своєрідною паралеллю та опозицією титулу Цезарів, котрий належав Габсбургам, хоча це й не артикулювалось напряду. Мистецько-колекціонерське суперництво між Сигізмундом Августом і Габсбургами знайшло своє відображення серед іншого в колекціонуванні тканих килимів. Власник найбільшої колекції брабантських аррасів на тему природи, Август став прикладом для наслідування для інших правителів, тож міг заслужено тішитись своїй славі як покровителя мистецтв. Доля його колекції була бурхливою і заплутаною після смерті Сигізмунда II. Пошук та реституція втрачених аррасів відбулись вже після відновлення незалежності Польщі в результаті переговорів із Радянською Росією у 1920-х роках, коли

---

<sup>51</sup> Зі значною частиною згаданих правителів Сигізмунд Август підтримував листування. Див.: *Каталог бібліотеки Чарторийських* <<https://opac.mnk.pl/?KatID=0>> access: 14 March 2021.

<sup>52</sup> Бона Сфорца також не забувала про східний вектор зовнішньої політики: у 1543 році Бона та її донька Ізабелла перебували у листуванні із Роксоланою (Хюррем Султан), дружиною Сулеймана II Пишного (К. KOSIOR, 'Bona Sforza...', p. 27).



Мал. 3. Невідомий художник. Сигізмунд II Август.  
Перша половина XVII ст. Національний музей у Кракові  
(Muzeum Narodowe w Krakowie). MNK III-rys.-56577.  
Pracownia Fotograficzna Muzeum Narodowego w Krakowie

арраси останнього Ягеллона врешті-решт повернулись до Кракова<sup>53</sup>. Справжній сплеск портретів Августа із підвіскою Золотої руна припадає на першу половину XVII ст., що могло бути результатом популярного літературного міфу щодо часів правління останніх Ягеллонів як золотої доби в історії Польсько-Литовської держави, а відповідно, епохи, коли їх династія була не менш впливовою за сусідніх Габсбургів.

Сигізмунд Август цілком відповідав “королівським вимогам” епохи Ренесансу: освічений, походив із двох славетних родів (Ягеллонів та Сфорца, а через них і від Арагонської династії), володів і збільшував величезну бібліотеку та мистецьку колекцію<sup>54</sup>. Численні *specula principum* (Дзеркала для князів), що були поширеними у ранньомодерній Європі, не оминули і польську (а з нею і руську) літературну традицію. Відзначився у написанні такого твору і Станіслав Оріховський. Його “Напучення польському королеві Сигізмунду Августу” (*Fidelis subditus*) завершувалось натяком, що саме похід на Схід може принести славу монарху, що в габсбурзькій риторичі асоціювалось із міфом про аргонавтів: “Тож наслідуй все краще і в Лікурга Спартанського, і в перса Кіра, і в поляка Сигізмунда, і в будь-кого, хто розумом і звичаями піднявся серед людей. Отак легко й швидко прославиться твоє ім’я у Польщі і на вустах усіх перебуватиме в найвищій славі, – хоча б ніколи й не збирався плисти до Єрусалима”<sup>55</sup>. Сигізмунду Августу не довелось плисти до Єрусалима, аби прославитись. Свою репутацію він успішно розбудовував не лише через копіювання репрезентативних і колекціонерських практик Габсбургів, а й подекуди перевершуючи їх та задаючи нові тенденції.

<sup>53</sup> Спершу арраси повернулись до Кракова лише на півтора десятиліття, адже в результаті початку Другої світової війни були вивезені до Канади і повернені польській владі аж у 1961 році.

<sup>54</sup> S. CYNARSKI, *Op. cit.*, s. 216.

<sup>55</sup> С. ОРІХОВСЬКИЙ, ‘Напучення польському королеві Сигізмунду Августу.’.